

pregradama iz Kljaka. U predromanici to ustupa mjesto kombinaciji mreža, biljnim elementima, sa simboličkim prikazima pod utjecajem broja ili geometrije. Literarnu podlogu tomu Rapanić je našao kod Eucherija iz Lyona (pol. V. st.). Tim se ukrasnim rješenjima urešuju crkve, i to uglavnom kamenim plutejima i zabatima.

Plutej je postojao još u starokršćanskom vremenu s ukrasnim križevima. Predromanika u prazne prostore unáša pleterne elemente. Drugi tip se sastoji od pleternih vrpca u redovima kružnica, kvadrata i rombova, što je u nas prevladavalo u drugoj polovici X. st. Treći tip ima jednako pleterne mreže, ali najčešće u dijagonali. Postoje, doduše, inačice umećanjem biljnog motiva ili ptica kao na pluteju iz Koljana. Izuzetak je plutej iz splitske Krstionice s pentagramom.

Zabat iznad oltarne predgrade, ukrašen sličnim elementima i natpisom na čast Krista, svetaca i s imenom donatora, možda je posebnost našeg područja. Rapanić s pravom zabacuje mišljenje po kojem bi on bio izraz pradomovinske arhitekture, jer se nalazi u starijim kršćanskim crkvama. No on nije ni imitacija antičkog timpana splitskog peristila (Dyggve), niti je nastao pod naročitim utjecajem Italije (Karaman-Jakšić) gdje ih nema mnogo. Rapanić misli da je zabat zamjena ciborija koji se u malom prostoru starohrvatskih crkava nije mogao postaviti, ali bi mogao biti znak usmjerenja vjernika prema svetištu, što se s arhitravima i natpisima još više naglašava. Da li je timpan s pregradom imao i liturgijsku ulogu, prepušta da na to odgovore liturgičari. Mislimo da je zabat s cijelom predgradom dijelio prostor određen za kler, vladara ili vlastelu od običnih vjernika.

Osim ovih Rapanić dodiruje i druga pitanja koja se uklapaju u njegovu viziju kulturnih zbivanja. Od posebne su važnosti epigrafska baština, koja ne izlazi iz okvira dosadašnjih razmatranja, i sarkofazi. U datiranju sarkofaga slaže se s Gabričevićem ili, bolje, pupunja ga. Najstarijima smatra mali zadarski i dva iz Splita, s ukrštenim ljljanima (nadbiskupa Ivana Ravenjanina i priora Petra); nešto su kasniji sakrofazi kraljice Jelene i nadbiskupa Martina (Marina?), kojima je prototip zadarski, s uklesanim pticama ispod arkada, zatim nadbiskupa Ivana Tordakatova, jedini na kojemu je istovremeno uklesan epitafor i ukras, te dosta kasnije nadbiskupa Lovre i Petra Crnoga s kraja XI. st. Ta će datiranja sigurno izazvati rasprave.

Rapanić se u ovoj knjizi pokazao izvršnim poznavaoцем materije, ali još više stručnjakom koji se uspješno uzdiže iznad pojedinosti da bi stvorio viziju vremena u kojemu se stvaralačka snaga na našem tlu približavala »samome vrhu europske predromanike«. Odbacivši osjećaj inferiornosti »neukog« hrvatskog stvaraoca, on je iznio globalnu sliku razvoja koja se može upotpunjavati, pa i u mnogočemu ispravljati, ali će u biti ostati onakva kako ju je prikazao: razdoblje bujno sadržajem i umjetničkim dostignućem.

NOVI POTICAJI I OTKRIĆA ZVONIMIRA KULUNDŽIĆA

- *Ta rič hrvacka, starinska, naša, draga ... , knjiga II.*
- *500. obljetnica kosinjskog misala*
- *Stara hrvatska knjiga u svjetskom kontekstu*

Nikola Bićanić

U drugom dijelu knjige *Ta rič hrvacka, starinska, naša, draga ...* ča zvoni kroz stolića (o čijem smo prvom dijelu opširnije pisali u CUS-u, br. 3, 1981) Zvonimir Kulundžić nas je obradovao nizom rezultata svoga historiografskog

istraživanja. Osvrnut ćemo se stoga i na ovaj drugi dio te knjige; tim više što su neka stajališta koja iznosi velikog kulturnog i povijesnog značenja.

Ta rič hrvacka... II. dio, ima 689 stranica; u njoj Kulundžić nastavlja s prikazom rezultata do kojih je došao u višegodišnjem istraživanju djela Marka Marulića te na početku daje iscrpnu analizu problematike vezane uz pitanja Marulićeva autografa na temelju komparativnih istraživanja u Vatikanskoj biblioteci i u splitskom samostanu na Poljudu. Riječ je, naime, o autentičnosti rukopisa za koje se drži da ih je Marko Marulić pisao *manu propria*, tj. o problemu koji je iskršao potkraj 18. st. kad je splitski liječnik, književnik, glazbenik polihistor i sakupljač narodnoga blaga Julije Bajamonti (1744—1800) pokušao komparacijom rukopisa identificirati ono što je Marulić napisao svojom rukom, a koji je problem ponovno ožvijen prije 120 godina kad je Kukuljević u izdanju JAZU u Zagrebu 1869. god. izdao *Pjesme Marka Marulića* kao prvu knjigu *Starih pisaca hrvatskih*. Međutim, »iako ta diskusija, kaže Zvonimir Kulundžić, traje uz prekide već više od jednoga stoljeća, a započeli su je sâm Ivan Kukuljević kao priređivač spomenute knjige i Vatroslav Jagić kao njen urednik, još nitko nije pokušao da na postavljeno pitanje odgovori stvarno suvremenim znanstvenim metodama, uz pomoć autoritativnog grafologa, čiji nalazi u to pitanje mogu unijeti mnogo svjetla, te ono što je do sada u vezi s tim problemom napravljeno svodilo se uglavnom na *conspex-tus generalis* i na impresionističko-paleografske kriterije, a ne na objektivne činjenice koje danas jedino mogu biti precizan i pouzdan vodič u stvaranju znanstveno fundiranih zaključaka.«*

U ovo naše vrijeme pitanje Marulićevih autografa živnulo je pronalaskom zagubljenog Marulićeva djela *Od nasliđovanja Isukarstova*, što je također uspjeh dugogodišnjih Kulundžićevih traganja i što je izazvalo pitanje da li je i to djelo Marulićev autograf ili je prijepis nekog Marulićeva pisara, odnosno nepoznatog prepisivača iz kasnijeg vremena.

Slijedeći svoje navike, Kulundžić i ovom prilikom čitateljima daje iscrpne podatke, analizirajući na seriozan način najznačajnije radove vezane uz pitanje Marulićevih autografa, od Julija Bajamontija do najsuvremenijih, upućujući na činjenicu da se ti radovi nisu temeljili na metodama i kriterijima koji bi bili znanstveno pouzdani, zbog čega je i osjetio potrebu da tom pitanju pristupi i pokuša ga osvijetliti u skladu sa suvremenom znanosti. To se pak moglo učiniti jedino uz pomoć stručnog grafologa, što je Zvonimir Kulundžić i učinio, pozvavši na suradnju našega danas vjerojatno najautoritativnijeg stručnjaka na tom području sveuč. profesora dr. Željka Sabola.

Putem koji je bio ispunjen skepsom, lutanjima, nizom spoticanja i neuspjeha Zvonimir Kulundžić je uspio doći do znanstveno utemeljenoga zaključka da je rukopis »*Multa et varia*«, koji se nalazi u Vatikanskoj biblioteci, pisao Marulić svojom rukom, i to je bio ključ koji je omogućio da se aplikacijom kriminalističko-grafološke i usporedne metode iz grupe od 18 rukopisa za koje se pretpostavljalo da su Marulićevi rukopisi izdvoje još dva: *Kodeks Davidias* i *Marginalije u knjigama splitskih franjevacā i dominikanaca*, kao djela koja je Marko Marulić pisao *manu propria*. Za sva ostala iz te grupe od 18 rukopisa Kulundžić je zaključio da nisu Marulićevi autografi, već da su ih pisali i prepisivali razni Marulićevi pisari — što je u ono vrijeme bio običaj više nego danas.

Tako je, zahvaljujući Kulundžićevim istraživanjima, postavljena ozbiljna i znanstvena osnova da se definitivno riješi pitanje autografa Marka Marulića, i da se hrvatska historiografija i u tom svom segmentu znanstveno utemelji. Pri svemu tome, dakako, pitanje je vezano uz autografski karakter rukopisa za koje se nagađalo da im je scriptor sâm Marulić. Budući da je grafološka analiza dokazala da je rukopis u Vatikanskoj biblioteci pisala ista ruka koja je pisala i marginalije u spomenutim knjigama u Splitu, prihvatljiv je zaključak da je to mogla biti samo ruka Marka Marulića.

* Zv. Kulundžić: »Ta rič hrvacka...«, II. dio, str. 19.

U drugom poglavlju drugog dijela nove knjige *Ta rič hrvacka...* (str. 147—215) Kulundžić upozorava na do sada neprimjećenu i neistaknutu enciklopedističku metodu Marka Marulića. Iako se i prije dobro znalo da je Marulić bio osoba svestrano obrazovana, Kulundžić je prvi upozorio na činjenicu, koju je veoma uvjerljivo i dokazao, da je Marulić bio prvi hrvatski i južnoslavenski enciklopedist širokog dijapazona i da se kao enciklopedist istakao pola stoljeća prije Hrvata Pavla Skalica koji je u svom djelu *Enciclopaediae, seu Orbis disciplinarum, tam sacrarum quam profanarum, Epistemon...* koje je izišlo u Baselu 1559. upotrebio prvi u svjetskoj literaturi riječ *enciklopedija*. Kulundžić uvjerljivo dokazuje da se Marko Marulić u svojim djelima služio enciklopedističkom metodom, i to ne samo na području kršćanske filozofije kao religiozno moralistički pisac, nego i kao psiholog, arheolog, povjesničar, prirodoslovac itd. Kulundžić naglašava da se u tom pogledu među Marulićevim djelima posebno ističu *Multa et varia*, zatim *Evangelistarium* i *De institutione bene vivendi*.

U našoj se historiografiji uvriježila misao da povijest hrvatske književnosti počima tek s Markom Marulićem; ta je misao i praktički oblikovana u poznatoj Biblioteci *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Zvonimir Kulundžić se, međutim, protivi toj ideji i zahtijeva da se historiografija hrvatske književnosti vrati na postavke naših starijih književnih povjesnika koji na početak naše pisane književnosti stavljaju *Bašćansku ploču*, zbog čega bi, tvrdi Kulundžić, biblioteka koja pretendira da obuhvati cijelu hrvatsku književnost trebala imati naslov *Tisuću godina hrvatske književnosti*. I prije Marulića, naime, bilo je u hrvatskoj književnosti djela koja nisu spomenik tek puke pismenosti, nego imaju i značajnu umjetničku i kulturnu vrijednost, pa bi kao takva i po intencijama priređivača biblioteke *Pet stoljeća hrvatske književnosti* trebala imati svoje mjesto u toj biblioteci.

Slijedeći prilog ove vrijedne knjige Zvonimira Kulundžića pretežno je literarnog karaktera. Riječ je o poglavlju pod naslovom »*Ponoćni razgovor s Markom Marulićem upokojenim prije skoro pet stoljeća*«, koje je vrlo zanimljivo, ali nam ne pruža nove znanstvene spoznaje. Ovo poglavlje spominjemo radi toga što je u njemu, koliko mi je poznato, dan u nas prvi sintetički prikaz imaginativnih razgovora u našoj literaturi s poznatim i istaknutim umrlim piscem. Iz ovoga Kulundžićeva priloga doznajemo da su slične razgovore s Markom Marulićem vodili Vjenceslav Novak i Vladimir Nazor, te da je Miroslav Krleža »razgovarao« sa Franom Supilom, Ivo Andrić s Franciskom Jose de Goyom, Vladimir Nazor s Heinrichom Heineom, Ivan Meštrović s Michelangelom Buonarrotijem i Ljubo Babić s Nikolom Božidarevićem.

Poglavlje »Najstarije karikature u Hrvatskoj« posebno će privući pozornost naše likovne umjetnosti. Zvonimir Kulundžić analizira jedan rukopisni kodeks s kraja 15. st. koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu i dolazi do zaključka da povijest naše karikature počima znatno prije, nego se to u našoj historiografiji drži. Dok se općenito smatra da je karikatura u Hrvatskoj prvi put spomenuta u *Dnevniku* Maksimilijana Vrhovca 26. travnja 1812, te da je najstarija sačuvana karikatura iz 1843. godine (tako bar naša Likovna enciklopedija). Kulundžić je dokazao da se karikaturom bavio i Marko Marulić (Marulićeve *brutissime figure* o kojima splitski comes Francesco Celsij izvještava svoje poslodavce u Veneciji 26. studenoga 1518. i da se naše najstarije sačuvane karikature nalaze u prekrasnom kodeksu *Misal časmanskog prepošta Jurja de Topusko* s kraja 15. ili početka 16. st., koji se danas čuva u Riznici zagrebačke katedrale. Na temelju bilježaka koje je Baltazar Krčelić učinio još 1754. u svojim *Anuama* Kulundžić dokazuje da je godine 1754. u Zagrebu bila priređena izložba karikatura na koju je mogao doći svatko tko je kupio ulaznicu. To potvrđuje ono što i Kulundžić tvrdi: da povijest karikature u Hrvatskoj vuče ranije podrijetlo nego se do sada autoritativno tvrdilo. Sve te karikature bijahu nacrtane unutar jedinoga inicijala, ili u samom njemu, a u ovoj Kulundžićevoj knjizi nalazimo 25 takvih reprodukcija, originalnih veličina, tj. bogatu kolekciju portretskih karikatura različitih fizionomija s izrazitim individualnim karakteristikama, s finim psihološkim produbljenjima, za koje se može pomišljati da su karikature pojedinaca iz nekog redovničkog bratstva nekog splitskog, trogirskog, ili možda nekog drugog

obližnjega samostana. Razumije se da je i to značajno otkriće i da ono obo-
gačuje našu kulturnu povijest i ono što smo do sada znali o njoj!

U drugom dijelu ove knjige, od str. 389. do 511, Kulundžić piše o Johannesu Gutenbergu i njegovu djelu na slavenskom jugu. Tu je, uz nekoliko manjih, pretežno informativnih priloga, i Kulundžićev *Inauguralni govor na svjetskoj proslavi 500. obljetnice od Gutenbergove smrti*, održan u Gutenbergovom rodnom gradu Mainzu 21. lipnja 1968. godine. Dovoljno je uz ovo spomenuti samo to da nije zapamćeno da je prije Zvonimira Kulundžića bio pozvan neki Hrvat ili Južni Slaven uopće, da otvori jedan ovako značajan međunarodni skup svjetski poznatih znanstvenika i uglednika! Mi ćemo se, međutim, zadržati na Trubarovim spoznajama značenja tiskarske vještine u njegovom vremenu i na izvorima Trubarova nadahnuća za slovenski kulturni preporod, odnosno na Kulundžićevu viđenju svega toga. Naime, kao što je poznato, svi koji su se bavili kulturnim preporodom u Sloveniji tijekom 16. st. došli su do uvjerenja da stimulanse koje je Primož Trubar dobio za svoje preporoditeljsko djelo treba tražiti u Njemačkoj koja je bila razvijenija i u kojoj se Trubar upoznao sa češkim knjigama. Tako, npr., jedan od najzaslužnijih slovenskih bibliologa Mirko Rupel u srpskom izdanju svoje poznate monografije o Primožu Trubaru (Beograd, 1959) među ostalima kaže: »I morao se s tugom u srcu setiti svoje domovine, gde na tako blagotvornu upotrebu Biblije nisu mogli ni pomisliti, pošto se slovenačkim jezikom još nije pisalo. U Nürnbergu je Trubar morao da dobije u ruke poneku češku knjigu, zato što su ovdje u početku XVI. veka proganjana češka braća štampala svoje knjige. Godine 1540. u Nürnbergu je izašla celokupna Biblija, a 1514. i 1543. godine štampalo se opet više čeških dela. Češka štampa ga je uverila, da je i slovenački jezik moguće štampati nemačkim ili latinskim slovima. I kada je video da je Ditrih, taj neumorni propovednik, izdao, ako se računa i preštampavanje, nekih pedeset većih i manjih štampanih stvari, u njemu se morala roditi misao, da se i sâm latí pera.« Isto ovako uvjerenje imali su i imaju svi povjesničari slovenske književnosti i svi bibliolozi prije i poslije Mirka Rupéla. A doista je čudno što se nitko od njih nije u svom istraživanju sjetio i snažne kulturne tradicije u susjednoj Hrvatskoj, u kojoj se, zahvaljujući popovima glagoljašima, i tiskarska vještina već sasvim osnažila u vrijeme kad je 1520. Primož Trubar kao učenik gimnazije u Rijeci (u kojoj je, osim gradske latinaške, postojala i hrvatska kaptolska gimnazija koju su vodili popovi glagoljaši) počeo formirati svoje prve značajnije obrazovne i kulturne temelje! Još više to čudi kad se sjetimo da se svi trubarolozi slažu da je Primož Trubar u Rijeci pohađao glagoljašku gimnaziju, što indirektno potvrđuje i sâm Trubar kad piše kako je u vrijeme školovanja u Rijeci često slušao da je grof Bernardin Frankonao dao petorici svećenika da o njegovu trošku u Grobniku prevode Bibliju. Po uvjerenju slovenskih kulturnih povjesnika proizlazi da je svećenik Primož Trubar knjigu i tiskane stvari prvi put vidio u Njemačkoj, a iz toga smo logičkom nuždom prisiljeni zaključiti da ti isti povjesnici, da bi ostali dosljedni, moraju prihvatiti i to da je Primož Trubar kraj zdravih očiju bio slijep, dok je kao mladić učio gimnaziju u Rijeci, u kojoj su naše tiskane stvari — bar među popovima glagoljašima, među kojima je živio i od kojih je primao obrazovanje i Primož Trubar — u ono Trubarovo riječko vrijeme bile poznate, maltene, kao što su i danas!

Zahvaljujući upravo Zvonimiru Kulundžiću, već je i hrvatska historiografija (strana je mnogo prije!) nakon silnih oporbi i suprotstavljanja prihvatila povijesnu činjenicu da je u malom ličkom selu Kosinju krajem 15. stoljeća djelovala prva hrvatska tiskara, koja je ujedno bila i najstarija tiskara na cijelom Slavenskom jugu. U toj su tiskari popovi glagoljaši tiskali svoje brevijare (što izrijeком potvrđuje i senjski biskup Sebastijan Glavinić u izvještaju sa svoje vizitacije Likom i Krbavom nakon izгона Turaka), a prema Kulundžićevom snažno utemeljenom i argumentiranom uvjerenju u toj tiskari ugledalo je svjetlo dana i naše reprezentativno izdanje, *editio princeps*, *Misal po običaju Rimске kurije* 1483. godine. Sigurno je i to da je nakon Hrvatskog kosova kod Vrpila pokraj nekad čistog hrvatskoga naselja Udbine na Krbavskom polju 1493. zbog opasnosti od Turaka ova glagoljaška i naša prva i najstarija tiskara iz Kosinja otišla u Senj gdje je, bar u prvo vrijeme, bilo sigurnije, odakle je

1530. godine, opet zbog veće sigurnosti, odselila u Rijeku — deset godina poslije no što je iz Rijeke otišao Primož Trubar. U Rijeci je ta tiskara pod vodstvom biskupa Šimuna Kožičića tiskala niz novih knjiga, i od njih se pet izdanja sačuvalo do danas. Prema tome, iz svega rečenog najsuvisljiji zaključak je da je Primož Trubar morao znati, i da je sigurno znao, da glagoljaši, koji su ga učili i s kojima je živio, tiskaju knjige na hrvatskom jeziku! To je sigurno istina, bez obzira na to što je i naša i slovenska historiografija sve do Zvonimira Kulundžića ostala kratkovida i slijepa za činjenice koje su joj bole oči.

Trubar je, dapače, kako navodi Kulundžić, želio da se knjige tiskaju na slovenskom jeziku još prije nego što je otišao u Njemačku, a to znači da je prije Njemačke znao za mogućnost tiskanja, koju je morao upoznati kod popova glagoljaša.

Kulundžićevo otkriće da vrela ili prve poticaje slovenskog kulturnog preporoda treba tražiti u hrvatskoj kulturnoj tradiciji, postaje još očitije kad se pročita Kulundžićevo predavanje pripremljeno za Međunarodni simpozij koji je Institut für Buch wesen Johannes Gutenberg pri sveučilištu u Mainzu organizirao 1986. u Bad Homburgu pokraj Frankfurta pod naslovom: *Verbreitung von Drucken in den Landessprachen im 15. und 16. Jahrhundert*. To je predavanje, budući da mu nije bilo omogućeno da pođe na simpozij, izdao u zasebnoj knjizi pod naslovom: *Stara hrvatska knjiga u svjetskom kontekstu*. Nepristrani čitatelj, kad pročita ovu malu studiju, neće se moći oteti uvjerenju da bi tu knjižicu trebala imati svaka hrvatska obitelj kao memento i kao temelj vlastitog narodnog ponosa i samopouzdanja u širokoj zajednici svjetskih kulturnih naroda, jer je u njoj, u glavnim tokovima i u najbitnijim komponentama, jasno prikazan tijek kulture hrvatskog naroda i njegov značajan doprinos svjetskom kulturnom razvitku. Iz te Kulundžićeve knjižice još jednom se uvjeravamo da su Hrvati, zahvaljujući svojim popovima glagoljašima, dobili prvotisak na svom nacionalnom jeziku i pismu, i to u formatu koji daleko nadraستا prvotiske svih drugih naroda i da su u časovima kad je otpočeo povijesni eksodus našega naroda i kad je otpočela višestoljetna bitka, ne samo za kulturnu i političko-nacionalnu samobitnost, nego i za golu biološku egzistenciju Hrvata — popovi glagoljaši izvršili golemu povijesnu ulogu koja im još uvijek ni izdaleka nije dovoljno priznata! Zahvaljujući njima, Hrvati su, među ostalim, izvojevali i ekskluzivnu privilegiju u zajednici katoličkih naroda: da i vjerski obred obavljaju na svom narodnom jeziku i da vjerske knjige tiskaju na glagoljici kao svom nacionalnom pismu, da bi tako na specifičan način anticipirali Drugi vatikanski koncil (1962—1965) i njegovu *Constitutio de sacra liturgia* iz prosinca 1963. godine.

Imamo li sve to na umu, lako je zaključiti da je u Hrvatskoj u prvim desetljećima 16. stoljeća bila kulturna tradicija dovoljno snažna da nadahne i da u preporodnom pravcu djeluje na formiranje mladog Primoža Trubara, te da korijene tom nadahnuću ne treba tražiti bilo gdje izvan hrvatskog kulturnog konteksta. Ali također — i ovo treba naglasiti — spomenute povijesne činjenice koje Zvonimir Kulundžić osvjetljava dokazuju da Hrvati i Slovenci nisu učili pisati i čitati, kao što nisu učili ni govoriti u 15. stoljeću od bilo koga iz svoga susjedstva! Isticanje toga ne znači ni pretjeranu domoljubivost, ni mržnju spram bilo koga drugoga, nego znači nacionalni ponos utemeljen na povijesnoj istini. To je želja i Zvonimira Kulundžića koji je kao književnik i znanstvenik najviše pripomogao da se svijest o toj povijesnoj istini probudi.

U nizu značajnih, a nepoznatih ili zanemarenih pojedinosti iz naše dalje i bliže kulturne povijesti, koje susrećemo u ovim knjigama, pozornost privlači Kulundžićevo otkriće zapisnika *Karlovačkog društva ljubitelja naukah*, osnovanog godine 1846. kao prethodnika *Jugoslavenske akademije*, pod predsjedništvom Ivana Mažuranića. Pravo je ime tog društva u Karlovcu bilo *Domo- i rodoljubno društvo Karlovačko, kome je poglavita svrha i namer koristna zabava, plemenita nauka i izobraženje*. Njegov prvi predsjednik i jedan od utemeljitelja bio je naš poznati pjesnik i ban-pučanin Ivan Mažuranić, a društvo je, koliko je do sada poznato, djelovalo od 6. prosinca 1846. do 7. travnja

1847. godine i bilo je prvo poznato društvo takve svrhe u novijoj hrvatskoj povijesti.

Razumije se, a to i Zvonimir Kulundžić ističe, da kad se govori o Karlovačkom društvu ljubitelja nauka, onda treba na umu imati činjenicu da je Društvo postojalo i da se javilo kao rezultat i izraz kulturne razine sredine i njezinih kulturnih potreba, te da u tom smislu Kulundžićevo otkriće tog Društva ima određeno značenje za povijest naše kulture i za našu historiografiju.

Značajna su i istraživanja Z. Kulundžića posvećena opusu klasika hrvatske književnosti Anti Kovačiću. Kulundžiću se posrećilo da je u Knjižnici JAZU u Zagrebu otkrio prvu pjesmu koju je Kovačić kao gimnazijalac u Zagrebu spjevao za imendan svomu profesoru »hrvaštine« dr-u Franji Markoviću, i koju je autor objavio i kao posebnu knjigu. Pjesma je pod naslovom »Besjeda zahvalnih učenika petog razreda svomu učitelju hrvaštine profesoru Kr. velike gimnazije zagrebačke dr-u Franji Markoviću na njegov imendan dne. 2. travnja 1873, spjevao sudrug im Antun Kovačić« (u Knjižnici JAZU u Zagrebu pohranjena je pod signaturom II-30269). Kulundžić je tu Kovačićevu pjesmu, kojoj se zameo trag, pa se i ne spominje u bibliografiji radova Ante Kovačića, otkrio početkom 1972. godine, kad je tragao za Kovačićevim izdanjima za muzejsku zbirku u rodnom Kovačićevu mjestu Mariji Gorici. Tako sada znamo da najstariji sačuvani literarni sastavak Ante Kovačića nije, kako se to sve do ovog Kulundžićeva otkrića držalo, pjesma *Car Bajazet* (s kojom počinju i sve bibliografije Kovačićevih radova), nego da je to ova prigodna pjesma, objavljena tiskom 10 mjeseci prije *Cara Bajazeta*, a koja je tiskana i kao posebno divot-izdanje. Zvonimir Kulundžić zaključuje da je ovu svoju prvu pjesmu Ante Kovačić vjerojatno objavio kao unikatno izdanje, tj. u jednom primjerku...

Na kraju, u Kulundžićevoj novoj knjizi »Ta rič hrvacka...« prezentirana je i do sad nepoznata pjesma *Po tuđije' strana* za koju Zvonimir Kulundžić dokazuje da je Matoševa i da je nastala u razdoblju između 1897. i 1904. godine, u vrijeme kad se A. G. Matoš »tepao po Europi«. (Tu je pjesmu Zvonimiru Kulundžiću dao umirovljeni željezničar-pravnik, gospodin Stjepan Kovačić, uz napomenu da se radi o nepoznatoj pjesmi (A. G. Matoša).

Djela Zvonimira Kulundžića, recimo to na kraju, vrve značajnim otkrićima i zaključcima. Ta otkrića bacaju novo svjetlo na našu kulturu i na našu hrvatsku povijest u cjelini, posebno na povijest naše kulture; rješavaju neke historiografske enigme i ispravljaju različita kriva mišljenja.

U svom istraživačkom radu, a taj rad neumorno već godinama traje, Zvonimir Kulundžić je stalno išao svojim putem i pitanjima koja je istraživao davao je uvijek vlastito tumačenje, oslobođen od svih onih idola koje je Francis Bacon istakao kao najopasnije prepreke na putu do valjane spoznaje. Kao racionalist s ukorijenjenom skepsom i kritičkim stavom spram svega što nije prošlo na ispitu pred suvremenom znanstvenom metodologijom najmanje se obazirao na autoritete i na ono što je tretirano stoljetnom istinom, pa i za njega u punoj mjeri vrijedi ono što Aristotel reče za sebe, da mu je istina draža, usprkos ljubavi koju ima za Platona. Zbog te istine Kulundžić je diljem svoga istraživačkog puta dolazio u sukobe i izazivao oporbe, trasiravši tako gotovo svoj cijeli radni vijek u veliku polemiku koja je pokrenula brojna pitanja i urodila značajnim rezultatima za nacionalnu historiografiju i kulturu.